

Al gaande wint hij krachten

SOGK

001888

01.513-godl.

'Geen veelweet schroomde, ons veel tot leering bij te dragen,
Maar wete, als hij ze ontbeert, ook zelf er om te vragen.'

Ook in deze aflevering van *De Navorscher* brengen we U weer enige tot dusver niet beschreven bijzonderheden van Groninger kerken. Bijna elk van de vermelde gegevens roept vragen op. Dat is ook de bedoeling. De mededelingen in *De Navorscher* zijn als de pijlers voor een brug. Maar die brug — of onderdelen ervan — kunt U slaan: door Uw aanvullingen, door Uw speurzin en oplettendheid. Onthoud ons dus Uw reacties niet, maar help mee het netwerk van kennis omtrent de Groninger kerken te verdichten. Het adres van de redactie is: Postbus 55, 9470 AB Zuidlaren.

Godlinze, grafzerken

In december 1984 is al melding gemaakt van de in de kerk van Godlinze gevonden grafzerken: zie *Groninger Kerken*, I (1984) 96-97. Het wordt tijd ze nauwkeurig te verantwoorden.

Het gaat om elf zerken, waarvan er zes op het koor en vijf in het schip zijn aangetroffen. Omdat drie zerken tweemaal zijn gebruikt, zou een chronologische volgorde der grafschriften de samenhang verstoren. We kiezen ditmaal een topografische volgorde, waarbij we in het oosten beginnen.

De zerken met de nummers 5 tot en met 11 zijn stenen die de gehele grafstede bedekken; de zerken 3 en 4 zijn hoofdstenen. De kleine stenen 1 en 2 dienden waarschijnlijk om een grafkelder te markeren.

Zerk 11 is van zandsteen, de overige zijn van hardsteen van goede kwaliteit. De belettering is goed tot zeer goed verzorgd.

De zerken 8, 9 en 10 liggen vrijwel zeker *in situ* en hetzelfde geldt waarschijnlijk voor de zerken 3, 4, 5 en 6. Voor zerk 7 is dat allerminst zeker. De priesterzerk 11 is onmiskenbaar verplaatst: bij de restauratiewerkzaamheden werd hij aangetroffen onder een schuine hoek met de as van de kerk.

De aantekeningen over de predikanten zijn weer ontleend aan: W. Duinkerken, *Sinds de Reductie in Stad en Lande* (Andijk-Ezinge, 1969) met enkele correcties door drs. O.D.J. Roemeling. Zie over de predikanten, van wie de grafzerken hieronder worden beschreven, ook de verloren gegane aantekeningen, opgenomen in *Bijdragen tot de geschiedenis en oudheidkunde, inzonderheid van de provincie Groningen*, I (1864) 77-85; overgenomen in: A. Pathuis, *Groninger Gedenkwaardigheden* (Assen-Amsterdam, 1977) nr. 1311.

De gegevens over de pastoors van Godlinze werden mij verstrekt door drs. O.D.J. Roemeling te Hardegarijp, wien ik ook te dezer plaatse hartelijk dank breng.

Op het koor:

1. en 2. Twee identieke stenen.

Wapens: *Rechts*: Doorsneden en over alles heen een omgewende leeuw (Ubbena). *Links*: Twee tegen elkaar klimmende bokken (Coenders). Helmtteken: Pauwestaart in twee rijen van elk vijf veren.

Vrijwel zeker bedoeld ter markering van de grafkelder voor Everdina Ubbena, die op 27 juni 1687 "aldaer in de kerke opt choor des avondts begraven" werd.

Jan Hovinga, Zuidlaren

De zerken in het koor van de kerk van Godlinze. Onderste rij: 1 en 2; middelste rij: 3 en 4; bovenste rij: 5 en 6.

3. ANNO 1663 DEN 20 MARTY IS GESTORVEN
GESINA VETTER DOCHTER VAN DE ERW
CHRISTIANVS VETTER PASTOR TOT GOD
LINSE VERWACHTENDE EEN SALIGE OPSTAN
DINGE IN CHRISTO

Wapens: *Rechts*: een lelie. *Links*: een pot met daarin drie bloemen aan gebladerde stengels.

4. ANNO 1680 DEN 25 DECEMBER IS
DIE EERW: WELGELEERDE CHRIS=
TIANUS VETTER IN DER TYDT
PASTOR TOT GODLINSE GODTSA=
LIGHLICK IN DEN HEERE ONTSLAE=
PEN IN HET 59 IAER SYNES OUDER=
DOOMS VERWACHTENDE EEN SALIGE
OPSTANDINGE IN CHRISTUM IESUM

Wapen: Een lelie.

(Predikant Godlinze 1658-1680).

5. ANNO 1749 DEN 7 APRIL
IS DEN EERW: EN GETROUWEN
LEERAAR DUS: A: STEGNERUS
IN DEN OUDERDOM VAN 62
IAREN OVERLEDEN NA DAT
SIJN EERW: 35 IAREN SOO HLJR

ALS ELDERS HET LEERAAR-
AMPT MET VEEL IJVER HEEFT
WAARGENOMEN VERWAGTENDE
HET LOON EENS GETROUWEN
DIENSTKNEGT I:C: OVER
WEINIGE ZIJT GIJ GETROUW
GEWEEST OVER VEELE SAL
IK U SETTEN

(Antonius Stegnerus geboren Garmerwolde 1686, predikant Noordhorn 1714, Godlinze 1716-1749).

6. HIER LIGT BEGRAVEN
D: IACOBUS SCHICKHARDT,
GEBOREN IN 'T JAAR 1639
op den 26 Marty.
GESTORVEN IN DEN IARE 1716,
op den 5 February.
ZYNDE IN SYN LEVEN GEWEEST
EEN GETROUW PRAEDICANT
IN DE GEMEYNTTE IESU CHRISTI,
EERST TOT LELLENS,
den tydt van 15 jaren.
DAERNA HIER TOT GODLINSE,
den tydt van ontrent 34 jaren.
HEBBENDE IN 'T GEHEEL GELEEFT
den tydt van byna 77 jaren.
VERWACHTENDE
EEN SALIGE OPSTANDINGE.

Wapen: een dwarsbalk, vergezeld van boven van twee rozen aan gebladerde stengels, samen komend uit de dwarsbalk. Helmteken: Tussen twee olifantstrompen een roos aan een gebladerde stengel.

(Predikant Lellens 1668, Godlinze 1682-1716)

In het middenpad van het schip:

7. DEN 31 DECEMBER ANNO 1665
IS DE HOECH EDEL GEBOREN
FROVW SOPHIA VALCK GODT
SALICH IN DEN HEEREN.
GERUSTET VERWACHTENDE
EEN FROELIKE OPSTAN
DINGE IN CHRISTO.

Wapen: Een staande valk met opgeheven poot en opgeheven vlucht. Helmteken: Een halve valk volgens het schild.

8. Anno 1684 den 27 December is de
*Eersaeme Siabbe Roelfs in zijn
leven Eegen=arfde ende Kerck
vooght tot Godlinse seer Christe
lijck in den Heeren ontslaepen in
het 66 Iaer sijns ouderdoms ver
wachtende met alle geloovigen een
saelige opstandinge in Christo Jesu*

Wapens: *Rechts:* Op een terras een geplante boom, vergezeld van twee omgekeerde eikels. *Links:* Drie lelies, 2 en 1. Helmteken: Drie klaverbladen aan gebladerde stengels.

Op dezelfde steen:

*Anno 1735 den 16 November
is de Eerzaame Bronno Sjabbes
Stenhuis, overleeden in het 67ste
Jaar zijnes Ouderdoms in zijn lee=
ven Eigen Erfde en Gecommitteerde
Raad der Ommelanden tusschen
de Eems ende Louwers Kerkvoogd Ou
derlingh, en meede Collator tot Godlinse,
wat zal het heerlijk weezen om eens
weder optestaan die met Christus in
het Eeuwige leeven mogen gaan*

*Hoe schielijck en hoe bros, is ons renaghtig leeven
Want jeder is zijn tijt, Jaar dagh en uir beschreeven
Beroemt u Christenen dan nimmer op dien dagh
Want morgen 't heeden u, den dootd ook baaren magh*

Jan Hovinga, Zuidflaren

Zerk voor Wernerus Alberti, cureet in Godlinze, overleden 1541.

9. Anno 1684 den 3 October is die
*Deuchtsaeme Martien Hindricks
gewesen huisvrouw van die Eersae
me Siabbe Roelfs seer Christe
lyck in den Heeren ontslaepen in
het 56 Iaer haers ouderdoms ver
wachtende met alle geloovigen een
saelige opstandinge in Christo Jesu*

Wapens: *Rechts:* Drie lelies, 2 en 1. *Links:* Op een terras een geplante boom, vergezeld van twee omgekeerde eikels. Helmteken: Een lelie.

Op dezelfde steen:

*Anno 1738 den 25 Maaij, is die
Deughtzaame Anje Wijbes, de geweese
ne Huisvrouw van de Eerzaame Bronno
Sjabbes Stenhuis in zijn leeven Eigen Erf=
de en Gecommitteerde Raad der Omme=
landen tusschen de Eems ende Louwers,
Kerkvooght Ouderlingh en meede Colator
tot Godlinse, in het 63ste Jaar haares ou
derdoms overleeden, wat zal het heerlijk
weesen om eens weeder optestaan, die met
Christus in het Eeuwige leeven moogen gaan*

*O Christen Mensch beschoudt dogh deesen steen
Treedt niet onbedaghtzaam hier over heen
Maar leert in uw leeven togh het reghte sterven
Of gij moet hier na het Eeuwigh leeven derven*

10. Anno 1702 den 18 Marti is de
*Eerbaere Hinderickus Mul
der seer Christelijck inden
Heeren ontslaepen in het
17 Jaar sijns ouderdoms
verwachtende door Godts
genaede met alle ware ge
lovigen een salige Opstan
dinge ten Eeuwigen leeven
alleen door Jesum Christum*

Wapens: *Rechts*: Doorsneden: I twee molenijzers naast elkaar geplaatst; II een molensteen. *Links*: Gedeeld: I op een terras een geplante boom vergezeld van twee omgekeerde eikels; II drie lelies boven elkaar geplaatst. Helmtkenen: drie klaverbladen aan gebladerde stengels.

*Al ben ick oock seer jonck gerust
Bloejent en Haestigh uitgeblust
O Grootte Godt mijn schepper rein
Mijn hulp mijn troost zijt ghij allein
Om te koomen in 't Hemelrijk
en looven u daer Eeuwighlijck*

Op dezelfde steen:

*Anno 1742 den 9 Marti is de Deugtsame
Tryntien Bronnes Stenhuis Huisvrouw
van Balster Gerrits Eigen Erfde Kerck-
voogt en Ouderling tot Godlinze in
het 45ste Jaar haars Ouderdoms overleeden
Al de op my gaen Treeden, Neem een
Exempel an my, Al Lig ik hyr beneden
Ik heb geweest als gy,*

De relaties tussen de zes personen, genoemd op deze naast elkaar liggende stenen 8, 9 en 10, zijn evident. Zij zijn het waard, nader te worden vastgesteld en uitgewerkt.

11.A [ ] CC
CCC [ ] LI . ianuarii . XXIII . Obiit . Discret^o . Vir . Ma-
gr . Werner^o . Al
bti . Curat^o . in . Godlinsa . cui^o . Aia . Requiescat . i . Pace

Opgelost:

A [ ] CCCCC [ ] LI ianuarii XXIII Obiit
Discretus Vir Magister Wernerus Alberti, Curatus in
Godlinsa, cuius Anima Requiescat in Pace.

Vertaald:

(In het jaar) (1) 5.1 op de 23e januari stierf de onderscheiden (uitgelezen, eer waardige) man, Meester Werner Alberts, cureet (pastoor) in Godlinze, wiens ziel ruste in vrede.

Randschrift. De hoofdletters in latijnse vormen, de overige letters in gotische minuskels.

In de vier hoeken de symbolen der vier evangelisten. (Heraldisch) rechtsboven: engel (Mattheus), linksboven: adelaar (Johannes), rechtsonder: os (Lucas), links-
onder: leeuw (Marcus). Het centrale deel van de zerk is gevuld met gotisch maaswerk van grove en verre van symmetrische vormgeving, met daarin opgenomen een klein schild dat als wapen een huismerk met daaronder een roos draagt. Lager een groot schild, beladen met een priesterkelk met daarboven een hostie, welk schild door twee engelen wordt geheven. Het figurale beeldhouwwerk (evangelistensymbolen, engelen) is van betere kwaliteit dan het maaswerk.

De steen is gebroken; de scheur loopt door de linker bovenhoek. Door de scheur en door afslijting is een deel van het randschrift onleesbaar.

In Godlinze zijn de volgende pastoors bekend:
... 1483-1523 (1525?) Bewo (Boldewinus) Mensema.
... 1527-1531 (1538?) Johan Rengers; hij wordt in 1538 pastoor in Appingedam.

... -1590 Johan Buiten (Buter). Hij overlijdt in 1590 op 85-jarige leeftijd. In 1539 was hij nog pastoor in Marum. In 1566 getuigt hij dat hij sinds 25 jaar in deze omgeving verblijft. Hij zou dus in 1541 in Godlinze kunnen zijn gekomen.

Het jaartal op de zerk voor Werner Alberts kan niet anders worden gelezen dan als CCCCCXLI = 1541. Werner Alberts, die in geen schriftelijke bron wordt vermeld, is dus pastoor van Godlinze geweest tussen Johan Rengers en Johan Buiten, met als meest waarschijnlijke ambtsperiode 1538-1541.

(H.G. de Olde, Zuidlaren)

Jan Hovinga, Zuidlaren

De preekstoel in de kerk van Huizinge, blijkens archiefvondsten gemaakt in 1808 en vrijwel zeker gesneden door Mattaeus Walles.

Huizinge, preekstoel

In 1986 deden de kerkvoogden van de Hervormde Gemeente Middelstum, Toornwerd en Westerwijtwerd een belangwekkende vondst. In de kelder van de pastorie te Middelstum ontdekten ze in een sinds vele jaren afgesloten brandkast vier boeken die toebehoorden aan de Hervormde Gemeente Huizinge.

Deze boeken met aantekeningen van uiteenlopende aard uit de periode 1652-1890 zijn wellicht ooit geleend door een in de historie geïnteresseerd predikant, waarna ze in de brandkast terchtkwamen en vergeten werden.

Eén der boeken behelst aantekeningen over avondmaalsvieringen, registreert de overledenen — waarbij dikwijls de doodsoorzaak wordt genoemd —, verhaalt van gebeurtenissen in het dorp en vermeldt verbouwingen aan kerk en pastorie.

De kroniekschrijvers waren de predikanten Henricus Blankstein sr., predikant te Huizinge 1752-1796; Henricus Blankstein jr., 1796-1825; Johannes Bernardus Snoek, 1825-1847; en Menso Alting Mees, 1848-1890.

In 1808 schreef Henricus Blankstein jr.: "Den 3 April de eerste Leerrede gedaan op den nieuwen Predikstoel (...)" Met dit gegeven corresponderen vrijwel zeker één of meer van de drie opvallend grote uitgavenposten, die onder het jaar 1808 voorkomen in *Het Boek van Ontvangts en uitgaaf voor de Hervormde kerk te Huizinge*. Onder elkaar staan daar genoemd:

Harm Jan Finkeles	385 = " = " =
M. Walles	250 = " = " =
Zuidema	608 = 14 = 5 =

Van deze drie is Mattaeus Walles de bekendste. Hij leefde van 1751 tot 1817 en was architect en beeldhouwer. In 1805 ontwierp hij de toren bij de kerk van Pieterburen. In veel Groninger kerken is snijwerk van Mattaeus en zijn zoon Anthonie Walles (1790-1845) bewaard gebleven. Onder andere het lofwerk en de bekroning van het orgel in Ulrum (1806) zijn van Mattaeus' hand. Hij werkte in 1804 aan het orgel in Loppersum, in 1815 aan het orgel in de Der Aa-kerk te Groningen en in 1817 aan het orgel in Zuidwolde. Mattaeus, maar vooral Anthonie vervaardigde het snijwerk aan orgel, preekstoel en banken in Eenrum (1814-1818). Het snijwerk van de banken in Saaxumhuizen (omstreeks 1822) wordt eveneens aan Anthonie Walles toegeschreven.

De relatie met vader en zoon Walles zal in stand zijn gehouden door Goosen Geurt Alberda van Dijksterhuis, die vóór de Bataafse omwenteling collator en later administrerend kerkvoogd in Pieterburen, Saaxumhuizen, Eenrum en Huizinge was. Zie over hem in dit verband: E.A.J. Boiten en Y. Botke, *Goosen Geurt Alberda van Dijksterhuis, 1766-1830. Ancien Régime, Revolutie, Restauratie*. Tentoonstellingscatalogus Groninger Museum (Groningen, 1981) 5, 12.

Het wapen-Alberda komt op de voorzijde van de Huizinger preekstoel voor, op de *fascies* of *lictorenbundels* die het uitbollend deel van de kuip sieren. De figuratie van de panelen is vrijwel identiek aan die op de panelen van de preekstoel in Meeden uit het jaar 1801. In iets andere volgorde zien we ook daar allegorische vrouwenfiguren die de standvastigheid, de hoop, de liefde, de waakzaamheid en de overvloed verbeelden. De preekstoel in Meeden is gemaakt door de kistemaker B. Bekenkamp; deze woonde niet in Eexta, zoals Ozinga abusievelijk vermeldt (M.D. Ozinga, *Oost-Groningen*, De Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst, Deel VI, de provincie Groningen: eerste stuk ('s-Gravenhage, 1940) 87), maar in Groningen. Berent Bekenkamp werd op 29 mei 1750 in Groningen gedoopt als zoon van Abraham Bekenkamp, kistemaker; zijn lijk werd op 13 januari 1809 te Groningen aangegeven; ook tussen deze data was hij steeds in Groningen woonachtig. Het ligt voor de hand dat Bekenkamp zich voor het snijwerk aan de preekstoel van Meeden tot zijn stadgenoot Walles wendde.

Harm Jan Finkeles treffen we samen met Walles aan op de gevelsteen die de bouw van de Pieterbuurster toren memoreert: "M: Walles Van Groningen is Architek hierover Geweest. Rinne Pieters Harm Finkeles en Drews Levi hebben het Werk Vervaardigt," Zie ook: A. Pathuis, *Groninger Gedenkwaardigheden* (Assen-Amsterdam, 1977) nr. 3188, waarbij Finkeles foutief gelezen als Tinkeles.

Datering en toeschrijving van de preekstoel in Huizinge zijn opnieuw redenen een studie van het werk van vader en zoon Walles te maken. Evenals Jan de Rijk en Casper Struiwig zijn ze dat ten volle waard. Korte inleidingen zijn al gegeven in: Dirk M.J. Molenaar, 'Het orgel in de hervormde kerk te Eenrum', *Publikaties Stichting Groningen Orgelland*, nr. 6 (1982) 3, 6-7; Dirk Molenaar, 'Het orgel in de hervormde kerk te Ulrum', *Publikaties Stichting Groningen Orgelland*, nr. 11 (1987) 12-13.

Rest nog te melden dat de preekstoel niet lang daarna een 'nieuwe' bijbel kreeg. In 1810 lezen we: "Het kerkhof weder met ijpen bomen beplant en een nieuwen bijbel op den preekstoel gr. folio 22 gld." Het is een bijbel, in 1748 gedrukt bij Nikolaas Goetzee te Gorinchem.

(R. Wobbes, Huizinge)

Waterplaatsen aan Groninger kerken

Naar aanleiding van het signalement van de openbare waterplaats aan de kerk van Schildwolde (*Groninger Kerken*, V (1988) 18) maakten achtereenvolgens Mr. K.T. Mendelts te Amersfoort en de heer H.F.N. Helmantel te Westeremden melding van de gietijzeren, aan de binnenzijde geëmailleerde bak die tot de restauratie van 1977-1979 de kerkgangers in Westeremden ten dienste stond. Mr. Mendelts zond bovendien enige foto's. Na de verwijdering is de bak wel bewaard. Herplaatsing verdient zeker aanbeveling.

Mevrouw M.F. Bams-van der Staaij te Zaltbommel vond een pisbak aan de kerk van Pernis bij Rotterdam. "Hoewel wat ver van huis," zoals zij schrijft, willen we dit mooie gietijzeren exemplaar graag gastvrijheid in ons Gronings tijdschrift verlenen.

Andere aanvullingen bleven uit, zodat we onze oproep herhalen!

Jan Hovinga, Zuidlaren

Kuip van de preekstoel in Huizinge: panelen met van links naar rechts de hoop, de liefde en de waakzaamheid verbeeld; op het onderste deel lictorenbundels met daarover het wapen-Alberda.

W.N. Mendelts, Rotterdam.

Voormalige waterplaats aan de kerk van Westeremden: geëmailleerde gietijzeren bak. Situatie in 1976.

Mevr. M.F. Bams-van der Staaij, Zaltbommel.